

6. Лобанов А. П. *Правовые и организационные отношения следователя и лица, производящего дознание с адвокатом-защитником*: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1992. 25 с.

7. Куц Я. О. Особливості участі захисника у проведенні процесуальних дій на стадії досудового розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. Ч. 2 (33). С. 170–176.

8. Маслюк О. В. *Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення)*. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09., Львів, 2017. 204 с.

9. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.01.2019 р. у справі № 466/896/17. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140> (дата звернення: 28.01.2021).

УДК 343.14:343.45

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.3.35>

МИРОШНИЧЕНКО Т.М.

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМАТИВНОГО ЗМІСТУ ЗАСАДИ «ТАЄМНИЦЯ СПІЛКУВАННЯ» У ХОДІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

THE IMPLEMENTATION OF REGULATORY CONTENT PRINCIPLES “MYSTERY OF COMMUNICATION” IN PROGRESS OF CRIMINAL PROCEDURAL PROOF

Стаття присвячена дослідженню проблем реалізації нормативного змісту засади «таємниця спілкування» у ході кримінального процесуального доказування. Обмеження державою права особи на таємницю спілкування здійснюється лише у сфері кримінальної юстиції. Галузевим законодавством має бути забезпечена можливість ефективного реалізації конституційного права особи на таємницю спілкування, встановлено гарантії дотримання прав осіб – учасників кримінального провадження. Національне законодавство загалом відповідає міжнародним стандартам захисту права особи на таємницю спілкування. Стаття 14 Кримінального процесуального кодексу України змістовно відбиває сутність міжнародних норм щодо забезпечення права особи на приватне спілкування, спрямовує дії держави стосовно його обмеження виключно у випадках вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, що свідчить про наявність пропорційного суспільній небезпеці рівня втручання у приватне спілкування. Складовими елементами нормативного змісту гарантій законності втручання в таємницю спілкування є такі: судовий контроль за дотриманням таємниці спілкування; правова визначеність випадків втручання; заборона використання отриманої інформації інакше, ніж для вирішення завдань кримінального провадження; прокурорський нагляд за законністю проведення процесуальних дій; інститут оскарження дій, рішень, бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження. У ході правореалізації виникають проблеми практичного характеру, пов'язані з оцінкою допустимості інформації як доказу. Проблемні ситуації зумовлені відсутністю механізму використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі, невідповідністю закону підзаконних актів в частині, що стосується доказової діяльності. За результатами дослідження проблемних ситуацій у роботі надаються

© МИРОШНИЧЕНКО Т.М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

рекомендації щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Ключові слова: *кримінальний процес, засади кримінального провадження, таємниця спілкування, кримінальне процесуальне доказування, допустимість доказів.*

The article is devoted to the study of the problems of realization of the normative content of the principle of secrecy of communication in the course of criminal procedural evidence. The state restricts a person's right to secrecy of communication only in the field of criminal justice. Sectoral legislation must ensure the possibility of effective implementation of the constitutional right of a person to secrecy of communication, establish guarantees of observance of the rights of persons participating in criminal proceedings. National legislation generally complies with international standards for the protection of the individual's right to secrecy. The article 14 of the Criminal Procedure Code of Ukraine substantially reflects the essence of international norms to ensure the right of a person to private communication, directs the state's actions to limit it only in cases of serious or especially serious crime, which indicates a level of interference in private communication. The constituent elements of the normative content of guarantees of legality of interference with the secrecy of communication are the following: judicial control over observance of the secrecy of communication; legal certainty of cases of intervention; prohibition of the use of the received information other than for solving the tasks of criminal proceedings; prosecutorial supervision over the legality of procedural actions; institute of appeal of actions, decisions, inaction of bodies and officials carrying out criminal proceedings. In the course of law enforcement there are problems of a practical nature related to the assessment of the admissibility of information as evidence. Problematic situations are due to the lack of a mechanism for using the results of operational and investigative activities in criminal proceedings, the inconsistency of the law by-laws in the part relating to evidentiary activities. Based on the results of the study of problematic situations, the paper provides recommendations for improving the criminal procedure legislation and the practice of its application.

Key words: *criminal process, principles of criminal proceedings, the secret of communication, criminal procedural evidence, admissibility of evidence.*

Вступ. Стаття 31 Конституції України закріплює основоположне правило щодо гарантування кожному таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Судом можуть бути встановлені винятки лише у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Вочевидь обмеження державою права особи на таємницю спілкування здійснюється лише у сфері кримінальної юстиції. Це означає, що вітчизняним галузевим законодавством має бути закріплено не лише порядок здійснення вказаних дій, а й забезпечено можливість ефективної реалізації нормативного змісту приписів відповідної спрямованості, встановлено гарантії дотримання прав осіб – учасників кримінального провадження. Однією із таких гарантій є передбачена статтею 14 КПК засада «таємниця спілкування». Закріплена у «загальній» частині КПК, ця засада, як і всі інші, має наскрізний характер, зумовлює правовий зміст усіх інших норм кримінального процесуального права, зокрема доказового, і таким чином є засобом вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК).

Процеси динамічних змін кримінального процесуального законодавства зумовлюють постійну увагу науковців і практичних працівників до питання відповідності новачій вимогам засад кримінального провадження. Особливого значення результати наукового пошуку багатьох дослідників набувають у такому сегменті науки кримінального процесу, як теорія доказів. Дослідженню теоретико-прикладних аспектів доказової діяльності у ході кримінального процесу присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених, як Ю.П. Аленін, В.В. Вапнярчук, І.В. Гловюк, В.П. Гмирко, Ю.М. Грошевий, В.А. Завтур, В.М. Іщенко, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, В.Т. Нор, А.В. Панова, О.Г. Шило, Д.В. Філін та інші. Натомість вивченню правової регламентації доказової діяльності через призму вимог засад кримінального провадження, зокрема таємниці спілкування, у науці кримінального процесу приділяється недостатньо уваги.

Постановка завдання. Мета публікації – дослідження актуальних проблем забезпечення ефективної реалізації нормативного змісту засади таємниці спілкування у ході кримінального процесуального доказування.

Результати дослідження. Національне законодавство загалом відповідає міжнародним нормам щодо захисту права особи на таємницю спілкування. Так, ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ) визначає, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатися у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Водночас ст. 14 КПК України, змістовно відбиваючи сутність вказаного права, спрямовує дії держави по його обмеженню виключно у випадках вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 2), що, з урахуванням відповідної конституційної норми, може свідчити про наявність помірного (пропорційного) рівня втручання у приватне спілкування у порівнянні з тими країнами, в яких обмеження цього права допускається також у разі вчинення менш тяжких за ступенем суспільної небезпеки злочинів (Грузія, Латвія, Австрія).

Складовими елементами нормативного змісту гарантій законності втручання в таємницю спілкування за ст. 14 КПК є такі: передбачений законом судовий контроль за дотриманням таємниці спілкування; правова визначеність випадків втручання у приватне спілкування; встановлення законом мети та умов обмеження права на таємницю спілкування; заборона використання отриманої під час обмеження права на спілкування інформації інакше, ніж для вирішення завдань кримінального провадження.

Втім, буквальний спосіб тлумачення нормативного змісту засади, використаний за результатами аналізу ст. 14 КПК, не повною мірою розкриває комплексний характер інституту захисту таємниці спілкування вітчизняного законодавства. Принципи, як приписи вищого ступеня нормативності у порівнянні зі звичайними правовими нормами, є вимогою, зверненою до правозастосувача, слідувати у визначеному напрямку під загрозою у разі невиконання застосування санкцій відновлювального характеру. У нашому разі порушення таємниці спілкування засобами зв'язку або через комп'ютер тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 163 КК України.

Кримінально-процесуальними гарантіями захисту конституційного права на таємницю спілкування, окрім названих, виступають прокурорський нагляд за законністю проведення процесуальних дій; відомчий контроль; процесуальна форма слідчих (розшукових) дій, дотримання якої зумовлює отримання інформації, допустимої як доказ; інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження.

Втручання у приватне спілкування може здійснюватися в ході тимчасового доступу до речей і документів, окремих негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), до числа яких відповідно до ч. 4 ст. 258 КПК належать: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК), огляд, виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК).

Реалізація нормативного змісту засади таємниці спілкування гарантує особі таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Дія цього принципу може бути обмежена лише на підставі судового рішення. Оскільки НСРД як спосіб збирання доказів істотно обмежує зазначене право особи, неабияке значення у ході кримінального процесуального доказування набуває дотримання кримінально-процесуальної форми слідчих (розшукових) дій з метою забезпечення допустимості як доказів отримуваної інформації. Втім, на практиці нерідко складаються проблемні ситуації з оцінкою допустимості доказів, в основі яких – конкуренція норм КПК і Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1] щодо суті однойменних дій, за результатами яких отримується корисна для кримінального провадження інформація. Науковці цілком виправдано визначають її «штучною», зумовленою застосуванням термінології з використанням «слів-трутнів» [2, с. 260; 3, с. 96]. При цьому НСРД розглядаються як «синтетичні утворення», отримані шляхом інтеграції оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінальних справ із досудовим слідством – різними за правовим режимом, але близьких за пізнавальною природою форм діяльності» [4, с. 270].

Дійсно, ситуація правової невизначеності під час вибору варіанта поведінки правозастосовником, яка складається у ході доказування, зумовлена недосконалістю законодавства, яке за

законом має визначати порядок кримінального провадження (ч. 1 ст. 1 КПК). Прийняття у 2012 р. нового КПК, зміни до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» щодо організації проведення тотожних за змістом, але відмінних за видом діяльності, дій (в тому числі пов'язаних із втручанням у приватне спілкування) не сприяють досягненню їх ефективності під час розслідування кримінальних правопорушень. Навпаки, як справедливо відзначають дослідники, ставлять під сумнів легітимність оперативно-розшукових заходів [5, с. 47], а отже, й доказове значення інформації, отриманої за результатом їх проведення.

Для такого висновку є підстави. Виходячи із положень ст. 84 КПК доказом є фактичні дані, отримані повноважними особами у встановленому КПК порядку із джерел, передбачених КПК. Оскільки оперативно-розшукові заходи процедурно не регламентовані, це означає, що вони зібрані не у встановленому законом порядку, отже, не є доказами. Таке твердження цілком узгоджується із положеннями засади таємниці спілкування щодо можливості втручання у таємницю спілкування лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК (ч. 2 ст. 14 КПК), а не іншими законами України.

На практиці відсутність правового механізму використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі зумовлює прийняття судами рішень про недопустимість інформації, отриманої у ході оперативних заходів як доказів (вирок Харківського районного суду Харківської області у справі № 635/4568/15-к від 22 листопада 2017 р.). Верховний суд України підтримав такий підхід. У висновку від 16 березня 2017 р. по справі № 5-364 кс 16 було наголошено: «Інформація про те, що особа вчиняє або вже вчинила злочин, може бути перевірена лише шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій після внесення відомостей до ЄРДР, тобто в межах кримінального провадження».

Окремі проблеми виникають у ході правореалізації під час вирішення питання про допустимість доказів, отриманих за результатами проведення НСРД оперативними підрозділами за дорученням слідчого, прокурора. Відповідно до закону фіксація ходу і результатів НСРД повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК (ч. 1 ст. 252 КПК). Результати слідчих (розшукових) дій оформляються протоколом, який має містити відомості про особу, яка її проводить (п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК). Водночас Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні [6], що не є законодавчим актом у сенсі ч. 1 ст. 1 КПК, допускає складання протоколу НСРД не лише особою, що проводить НСРД (п.п. 4.5, 4.6). Виходячи із вимог засад законності, таємниці спілкування, такі протоколи мають ознаки недопустимих доказів у кримінальному провадженні.

Невіддільним складником засади таємниці спілкування і водночас кримінально-процесуальною гарантією є судовий контроль – діяльність слідчого судді з перевірки, санкціонування або скасування тих чи інших рішень, які приймає компетентний орган на стадії досудового розслідування. У разі звернення слідчого, прокурора до слідчого судді із клопотанням про надання дозволу на проведення НСРД, останній насамперед перевіряє законність підстав для тимчасового обмеження права на таємницю спілкування.

Предметом доказування наявності підстав для надання дозволу на обмеження вказаного права є обставини, перелік яких викладено у ч. 3 ст. 248 КПК, а також передбачені ч. 2 ст. 246 КПК: вчинення кримінального правопорушення відповідної тяжкості; наявність аргументів на користь того, що під час проведення НСРД можуть бути отримані докази; встановлена неможливість отримання відомостей іншим шляхом.

Особливої уваги слідчий суддя має приділяти кваліфікації правопорушення, від якої залежить правомірність застосування обмеження права на таємницю спілкування. Іноді слідчий, прокурор навмисно «завищують» кваліфікацію діяння з тим, щоб отримати дозвіл на проведення НСРД, а в подальшому змінюють її на належну. Як свідчить практика, це стає можливим тому, що слідчий суддя не досліджує необхідної для надання дозволу інформації в першооснові, а обмежений «інформацією про інформацію» – документами, що склав слідчий, прокурор [7, с. 80]. Тому, якщо на стадії судового розгляду буде доведено факт вочевидь неправильної кваліфікації, то доцільність ставити питання про визнання доказів недопустимими стане цілком виправданою, виходячи із положень ч. 1 ст. 87 КПК.

Об'єктом судового контролю має бути інформація про особу, щодо якої проводять НСРД. Вказані процесуальні дії проводяться не лише стосовно підозрюваного, а й щодо інших осіб за наявності достатніх підстав вважати, що відповідна слідча дія є необхідною для отримання, перевірки інформації (п. 4 ч. 2 ст. 248 КПК). Однак інформація про особу, стосовно якої планується провести НСРД, на певних етапах розслідування відома не завжди. У таких випадках слідчий у

своєму клопотанні до слідчого судді про надання дозволу на проведення слідчої дії має обґрунтувати причини ненадання необхідних відомостей, а слідчий суддя – переконатися, що такі причини є об'єктивними та послатись на них у своїй ухвалі [8, п. 5]. З огляду на важливість такого роз'яснення для забезпечення права особи на таємницю спілкування та ефективної реалізації досліджуваної засади наведене правоположення слід закріпити у КПК.

Важливою гарантією дотримання права особи на таємницю спілкування є прокурорський нагляд у кримінальному провадженні, зокрема, у ході організації, проведення НСРД, використання у доказуванні їх результатів (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК). Особлива увага при цьому повинна приділятися дотриманню вимог ч. 1 ст. 254 КПК: «Відомості про факт та методи проведення НСРД, осіб, які їх проводять, а також інформація, отримана в результаті їх проведення, не підлягають розголошенню особами, яким це стало відомо в результаті ознайомлення з матеріалами в порядку, передбаченому статтею 290 цього кодексу».

Перш ніж відкрити матеріали досудового розслідування стороні захисту, прокурор зобов'язаний організувати їх розсекречення. З огляду на об'єктивні чи суб'єктивні причини не завжди ця необхідна дія відбувається на стадії досудового розслідування. Як наслідок – виникають труднощі під час оцінки доказів з погляду їх допустимості. Особливо складні процесуальні ситуації складаються у судовому розгляді, коли сторона захисту заявляє клопотання про ознайомлення з ухвалою слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД, оскільки на етапі досудового розслідування ці матеріали не були розсекречені. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 16 жовтня 2019 р. (справа № 640/6847/15-к) наголосила: якщо сторона обвинувачення не вжила необхідних і своєчасних заходів, спрямованих на розсекречення матеріалів, які стали процесуальною підставою для проведення НСРД і яких немає в її розпорядженні, то в такому разі має місце порушення норм ст. 290 КПК. Крім того, якщо на стадії судового розгляду прокурор звернувся до апеляційного суду з листом (запитом), зі змісту якого вбачається прохання нерозсекречення відповідної ухвали суду, а лише надання відомостей про те, що така ухвала була постановлена, то такі дії Верховним Судом розцінюються як недостатні для вжиття заходів на виконання вимог ст. 290 КПК, отже, дані за результатами НСРД мають оцінюватися судом як недопустимі докази [9]. Якщо ж процесуальні документи, що стали підставою для проведення НСРД, були надані суду під час судового розгляду і стороні захисту у змагальному процесі була забезпечена можливість навести перед судом свої аргументи щодо допустимості відомостей, отриманих за результатами НСРД в сукупності з оцінкою правової підстави для проведення НСРД, то суд має оцінити отримані докази та вирішити питання про їх допустимість [10]. У разі відкриття процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД, після передачі кримінального провадження до суду останній зобов'язаний забезпечити стороні захисту достатній час та реальні можливості для доведення перед судом своєї позиції щодо належності та допустимості доказів, отриманих за результатами НСРД у комплексі із процесуальною підставою для проведення НСРД з метою реалізації принципу змагальності [11].

Наведені правоположення, викладені у постановках Верховного Суду під час вирішення проблемних ситуацій правозастосування відповідають позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах «Роу та Дейвіс проти Сполученого Королівства» від 16.02.2000 р., «Леас проти Естонії» від 06.03.2012 р., яка полягає у наступному: «щоб гарантувати обвинуваченому справедливий судовий розгляд, будь-які труднощі, які викликають обмеження захисту своїх прав, повинні бути належним чином урівноважені та компенсовані процедурами, яких дотримуються національні судові органи» [12].

У контексті питання нагляду прокурора як гаранта дотримання законності у ході реалізації засади таємниці спілкування слід звернути увагу на такий складник його діяльності, як прийняття рішення про використання як доказів інформації, отриманої за результатами НСРД. За чинним КПК обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені (ч.ч. 1, 2 ст. 349 КПК). При цьому закон не зобов'язує прокурора надавати суду усі докази, які були зібрані на стадії досудового розслідування. Прокурор вправі самостійно визначати, які саме докази та у якій послідовності подавати у ході судового розгляду для досягнення бажаного для публічного обвинувачення результату. У ситуаціях сумніву прокурора щодо дотримання на етапі досудового розслідування процесуальної форми збирання обвинувальних доказів, у тому числі у ході обмеження права особи на таємницю спілкування, останній не повинен надавати суду певні матеріали.

Гарантією належної реалізації права особи на таємницю спілкування є встановлений КПК обов'язок прокурора або, за його дорученням, слідчого письмово повідомити осіб, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, а також підозрюваного, його за-

хисника про таке обмеження (ч. 1 ст. 253 КПК). Вказаний обов'язок забезпечує право заінтересованих осіб на оскарження відповідних дій. Відсутність у матеріалах кримінального провадження повідомлення про проведення НСРД має мати наслідком визнання судом доказів, отриманих за результатами проведення НСРД, недопустимими, оскільки бездіяльність посадових осіб у цьому разі свідчить про істотне порушення прав людини, гарантованих Конституцією та законами України (ч. 1 ст. 87 КПК), зокрема права на захист.

Виходячи із аналізу закону, а саме глави 21 КПК «Негласні слідчі (розшукові) дії», можна дійти висновку про те, що прокурор уповноважений здійснювати не розкриття, а керівництво розкриттям тяжкого і особливо тяжкого злочину. На відміну від судового контролю, прокурорський нагляд за досудовим розслідуванням здійснюється на постійній основі. Отже, поєднання на практиці засобів адміністративного (прокурорський нагляд) і судового контролю створює передумови ефективного реалізації нормативного змісту засади таємниці спілкування у ході кримінального процесуального доказування.

До цього слід додати такий елемент системи забезпечення законності обмеження права особи на таємницю спілкування, як парламентський контроль за діяльністю відповідної спрямованості. Науковцями звертається увага на значення цього виду контролю для підвищення ступеня конституційних гарантій прав особи в Україні [13, с. 155]. Дієвий механізм контролю за дотриманням вимог належної правової процедури у процесі обмеження права особи на таємницю спілкування виникає також із запровадженням в Україні інституту конституційної скарги.

Висновки. За результатами дослідження структури нормативного змісту принципу таємниці спілкування визначено напрями вдосконалення галузевого законодавства з метою відповідності його засадничим положенням кримінального провадження; висловлені пропозиції щодо подолання проблем правореалізації з урахуванням основоположних правових норм.

Список використаних джерел:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303 URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення – 15.03.2021).
2. Яровий А.Р. Правове регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 257–261.
3. Корнієнко М.В., Тертишник В.М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права»*. 2017. № 1. С. 95–101.
4. Єськов С.В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 2. С. 264–274.
5. Гриненко С.О., Кучерина С.Є. Легітимність оперативно-розшукових заходів під сумнівом. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 26 жовтня 2018 р.). Харків: Право, 2018. Вип. 10 (ювілейний). С. 45–49.
6. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. Законодавство України: норм.-прав. база України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
7. Розовский Б.Г. Дамоклов меч над ОРД. Борьба с Интернет-злочинністю: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Донецьк, 12–13 червня 2013 р. С. 78–91.
8. Про окремі питання здійснення слідчим суддею суду апеляційної інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні: Інформаційний лист ВССУ від 29.01.2013 р. № 223-158/04-13 seach.ligazakon.ua/l.doc2.nsf/link1/VRR00096.html
9. Постанова Верховного Суду України від 27 січня 2021 р., м. Київ, справа № 711/10301/17, провадження № 51-2214км19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94591886>.
10. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 03 червня 2020 р., м. Київ, справа № 520/6969/15-к, провадження № 51-858км20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793556>.
11. Справа “Леас проти Естонії” (заява 59577/08) від 06.06.2012 р. www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/case-of-leas-v-estonia.pdf.
12. Гринь А.А. Конституційні гарантії прав людини при здійсненні негласних слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ужгор. нац. ун-т. Ужгород, 2018. 197 с.